

GRYŹĆ (124) *vb impf*

inf gryźć (18). $\diamond$ *praes 1 sg* gryzę (3). $\diamond$ *2 sg* gryziesz (1). $\diamond$ *3 sg* gryzie (58). $\diamond$ *3 pl* gryżą (14). $\diamond$ *praet 3 sg m* gryżł (1). *f* gryżła (3). *n* gryżło (2). $\diamond$ *3 pl m pers i m an* gryżli (1) *BielKron*, gryzli (1) *Leop*. *subst* gryżły (2). $\diamond$ *fut 2 sg m* będziesz gryżł (1). $\diamond$ *3 sg m* będzie gryżł (1). *n* będzie gryżć (1), gryżć będzie (1), będzie gryżło (1) *PowodPr*; będzie gryżć : gryżć będzie *BielŻyw* (1 : 1). $\diamond$ *3 pl m pers* będą gryżć (2), będą gryzli (1) *RejAp* (2 : 1). $\diamond$ *imp 3 sg* niech, niechaj gryzie (2). $\diamond$ *2 pl* gryżcie (1). $\diamond$ *con 3 sg m* by gryżł (2). *f* by gryżła (1). $\diamond$ *part praes act* gryżąc (6) [*w tym zapis: gryżąc* (1)].

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XIX w.

1. *Ciąć, rozrywać, miażdżyć coś zębami lub szczękami (w przypadku robaków i owadów); jeść; rodere* *Mącz, Calep, Cn; frangere dentibus, frendere Cn* (47) : *Leop Iob* 30/3; *Praerodo, Pirwey* grizę/ naprzód głodzę vprzedzam kogo do gryzienia. *Mącz* 357c; *Calep* 926b.

gryżć co (16): *Wolęc ia ná wsi żołądź gryśc/ Niżli ząwždy w tym łtráchu być BierEz* M3v, N3, Rv; *Miedzy inłzemi Layny plie ielst nalepłze który kołci gryzie FalZioł* I 144a, I 113c, 117d, IV 31c; *GlabGad* C7; *RejFig* Bb6; *RejZwierz* 82v; *RejPos* B; *Coż bogacz naprzod ma iż myłzy worki Gryżá mu/ á on przedlię łufzy wtorki. RejZwierz* 226v, 104v, 107v. *Cf Fraza*, »gryżć paznokcie«.

W charakterystycznych połączeniach: gryżć chrzan, gałązkę, głąb, jajka, korzeń, kości, siano, worki, ziarno, żelazo (2), *żołądź; gryżć chciwiej, długo, surowo; gryzie koń, mysz* (3).

Fraza: »jakoby drwa gryżł« = *prostacko, niedowcipnie* (1): *áby wważył czo może być trefnie/ á czo iákoby drwá gryżł: y co łatwie ku rzeczy przypádnie/ á co łie nieda pociągnąć/ áni náchylic Górndworz* P8v.

Zwroty: »gryżć paznokcie« (1): *Myłli nád łzáchy/ á gryzie páznogcie. KochSz* C3.

»gryżć zębami« [*szyk zmienny*] (2): *Pożywienia tám łzukálá [mysz]: A iednoż piłę nálázłá/ Ktorá łwymi zęby gryżłá BierEz* Rv; *Mącz* 357b.

W przen (1) : *Kręćcie/ gryżćie heretycy/ ten dobrze mocną ręką wbity goźdź/ nie rułzyćie go z mieyćá/ y zęby połámiećie. SkarKaz* 158a.

Przen (1) :

Zwrot: »gryżć ziemię« = *nie żyć* (1): *Mordere humum, Gryśc ziemię. Mącz* 232a.

a. *O robakach i owadach: psuć, toczyć [co]* (15) : *Teredo, Prochnowy robak/ álbo drzewny mół który drzewo grizie á ták prochnieye. Mącz* 449d, 27b.

W charakterystycznych połączeniach: gryżć drzewo (3), *skarb* (5), *ziele*.

Frazy: [*bibl. Matth* 6/20] »mól gryzie« (5): *RejRozpr* B4v; *ktorego łkárbu áni mół áni rdzá żadna nie gryzie/ áni mu zálzkodzić może. RejPos* 146v; *RejZwierz* 122v, 133, 168v.

»robak, czyrw gryzie« (4 : 1): [*jabłko*] *Zwirzchu piękne czyrwone/ á we wnątrz łprochniále/ Bo ie tám robak gryzye chociay łie zda cále. RejWiz* 53; *SienLek* 2v; *RejAp* 51v; *RejPos* 204v; á *źdrzeiemy iáko iáblká łłodkie ná drzewie/ áno iedny głodzą oły/ drugie czyrw gryzie RejZwierz* 115.

W przen (3) :

Fraza: »robak, czyrw gryzie« (2 : 1): *á oto nieláchetni robacy/ grzech á czárt włtáwicznie gryżá látorołli twoie RejPos* 204v, 205; *Tákże teź nam przychodzi/ y oły nas y czyrwie rozmáici gryżá/ y niewiemy kiedy łie wrwawłzy rołtráćie mamy/ á wždy to v nas ná máłey pieczy. RejZwierz* 115.

b. Przyciskać zębami, obracać coś w zębach [co] (10) : *RejWiz* 42; weźmi w chuftę łáyno człowieczé świeżé/ przywiąż do wędzidłá niech to koń gryżie *SienLek* 169, 169; Będą ięzyki fwoie gryśc. *RejAp* 136 *marginis*, 136, Dd2; *PaxLiz* D3.

Zwroty: »gryżć wargi« [szyk zmienny] (2): Ktora ma te obyczaie [...] Wargi gryzie, okiem ftrzyże *GlabGad* P8; *BielRozm* 10.

»gryżć wędzidlá« = *mandere frená, mordere frenum Cn* (1): Vzrzał Olieł Koń fłacze/ á wędzidlá gryzye *RejZwierz* 120.

2. Ranić, uszkadzać boleśnie czyjeś ciało zębami lub szczękami (w przypadku robaków i owadów); mordere Mącz [kogo, co] (13) : to ielt wrzedzienicza iakoby mrowka barzo iadowita/ ktora chodzi z mieltcza na mieltcze/ czałem gryząc ciało, á czałem nierani iedno biega [...] iakoby pokrzywami parzył *FalZioł* III 33a; *MurzHist* P; Y rozgniewał fie Pan Bog ná Azotfkie ludzi/ przeto ná nie dopuścił plagę/ wielki bol wnętrzny gdy ie myfzy gryżły áż było widáć wnętržności *BielKron* 63, 142; że fye iem pod ięzykiem [...] robáctwo/ kthóre óni piefkámi [...] zowią/ záląga: [...] á fnaść y ięzyk gryżąc fczekáią *Oczko* 23v.

W charakterystycznych połączeniach: gryżć ciało, język, żywot.

W przeni (8) :

Szeregi: »gryżć a drapać« (1): kthora [nauka] nie thylko ciálá ále y dułze nędznych ludzi záwždy gryśc á drapać muśi. *RejAp* 63v.

»gryżć, (a) niszczyć« (2): Gdyż wiedzyał then fwięty Pan/ iż on frogi wąż y s pomocniki fwoimi záwždy miał gryśc/ niłzczyć/ á zácierác fwięte ftopy iego *RejPos* 318, 25v.

»gryżć a prześladować« [szyk 2 : 1] (3): Acz do czałfu dopuści temu wężowi prześladowác á gryśc ftopy ich *RejPos* 26v, 26 [2 r.].

»gryżć a zaci(e)rać« (2): ten nielłáchetny fmok [...] / kthory záwždy miał gryśc á zácirác tą żółtofcią á tą chytrofcią fwoią fwięte poftępki iego *RejAp* 100; *RejPos* 26. [Ponadto przy innym szeregu 1 r.].

3. Działać szkodliwie na powierzchnię czegoś wskutek posiadanych właściwości chemicznych i fizycznych (13) :

a. Uszkadzać, niszczyć; trawić (11) : Ty drugie rzeczy nie fá tak grizące. Ale wždy iednak grizą/ ale ie mufi pierwey fpalić *FalZioł* V 100v.

gryżć co (9): A wżak że częfte á zbytnie iedzenie ćwikły gryzie żółádek y ielita. *FalZioł* I 20a; nafienie [...] gryzie ciało tak barzo iże fkorę przeiada do žiwego dla fwey zbytniey gorączofci *FalZioł* I 146c, I 102a, 130a, II 4c, 5a, IV 38c, V 9, 16.

W charakterystycznych połączeniach: gryżć ciało, dzieciątko, żółádek.

[*Fraza:* [bibl. *Matth* 6/20] »rdza gryzie« (4) *cf* *znacz.1. a.* »mol gryzie« *RejPos* 146, *RejZwierz* 122v, 133, 168v.]

Szeregi: »drzeć i gryżć« (1): Lub polny kazi ciało/ ábowiem ie drze y gryzie *FalZioł* I 102a.

»gryżć a jeść« (1): wyfzulfa nieczyfłofci zagniłe z ran y s kroft fmodliwych ktore pfuią ciało zdrowe gryżąc ie á iedząc. *FalZioł* I 130a.

W przeni [co] (1) :

Szereg: »gryźć, psować a niszczyć« (1): Abowiem miałto naprawy tą złą á tą zarázoną łonością fwą/ gryzą/ płuią/ á niłzczą łumnienia łtráfzliwe ludzkie *RejPos* 338v.

b. Drażnić skórę, szorować [co] (2) :

Szeregi: »drapać a gryźć« (1): ktory [wór] s przyrodzenia drapie á gryzie ciáá ludzkie *RejAp* 63v.

»nie gryźć i nie szorować« (1): nie gryzie mu iuż hárnáfz grzbietu/ y iuż go nie ták częłto łzoruie. *RejZwierc* 176v.

4. Powodować ból psychiczny; dokuczać, trapić, dręczyć; fodicare, mordere Mącz (51) : Fráfunk/ kłopot/ niemocy/ á łumnienie gorłze/ To iefzcze bárzyey gryzye/ to ma żądło łporłze. *RejWiz* 53.

gryźć kogo, co (35): *BielŻyw* 43; *BierRozm* 7; *RejJóz* A8; *SeklKat* V4v, Xv; Bo tam iefł piekło/ gdzie kogo takié rołpaczy gryzą. *MurzHist* H4v, D3v; *LubPs* P6v; Azałz nas iedná nędzá gryzye ná tym łwiecie. *RejWiz* 72; *BibRadz* II 90c marg; *BielKron* 140; Tabifica perturbatio, Fráfowanie które człowieká grízie. *Mącz* 437d, 232a; *Prot* Bv; *SarnUzn* B4; *RejPos* 196; *KuczbKat* 280; *RejZwierc* 77, 153, 223v; *SkarJedn* 229, 366; *PudłFr* 20; *GórnRozm* A3; Czy cię gryżie żałołna iáka krzywdá cícha? *ZawJeft* 20; *ActReg* 183; Włtawał kłopot z fráfunkiem/ ná nas nędzne/ Pánie/ Ktory człowieká dręczy/ á gryść nie przełtawa *GrabowSet* K3v; *OrzJan* 35; *CiekPotr* 19; *GosłCast* 12; *PaxLiz* C4v. Cf *gryźć kogo z czego, co komu*; »mol gryzie«, »gryźć łumnienie«.

gryźć kogo z czego (1): A przetom łie nawrocił baczącz nędzę łwoię/ gdy mnie gryżie z grzechow łamnienie łoie. *WróbŻołt* 31/4.

gryźć co komu (3): *Mącz* 132c; Boł wemnie łiepotrzebne łrołki vpokoil/ Które mi łerce gryżły *KochFr* 76; *GrabowSet* N2v.

W charakterystycznych połączeniach: *gryźć człowieka (2)*; *gryźć mocno, pomału*; *gryzie łrasunek, grzech (2), łrzywdá, łiłość, nędzá, łozpacz, łapalczywość, łazdrość*.

Przysłowie: Ták y ty pánie łádrze łol Boł káżdego gryzie łwoy łol *RejRozpr* E4; Quisque patimur suos manes, Káždy łá łwego łolá co go gryżie. *Mącz* 207d.

Frazy: »[kogo] gryzie łol« [szyk łmienny] (4): Dawid łacny Prorok y Krol/ Gdy go gryżł on łerdeczny łol/ Tę łego łłodość włpomina *RejPos* A2; Ale kogo gryżie łól łákryty/ Nie łdzie łu w łmák łbiad łbfity *KochPieł* 3. Cf *Przysłowie*.

»łumnienie gryzie; gryźć łumnienie« [w łym: o co (3)] [szyk łmienny] (20; 2): Kto łiewinnego łopęłia łam łiełie łani, bo dla tego łumnienie łego łędzie gryłć ławżdy. *BielŻyw* 77, 43; *BierRozm* 7; *WróbŻołt* 41/4; *SeklWyzn* c4v; *RejJóz* A8; albo łełłi ktory grzech/ łá ołłoblywy ktory by grizł łamnienie łego *SeklKat* Xv, V4v; *MurzHist* D3v; *RejWiz* 87; *BibRadz* II 90c marg; Pifzą łrudzy łż go ławżdy łumnienie gryżło o łiewinną łrew Krywłufowę/ przeto był łobie cięłżką łokutę włtáwłł *BielKron* 140; *Prot* Bv; *RejPos* 196; *RejZwierc* 77, 223, 223v; łumnienie łi: gryżie/ łoy grzech łiewłtyłliwy *GrabowSet* N2v; *OrzJan* 35 [2 r.]; *PowodPr* 48; Mocno gryżie łumnienie/ á włtył łole w oczy. *GosłCast* 59.

Zwrot: »łerce gryźć« = *animum fodicare Mącz* [szyk łmienny] (3); *Mącz* 132c; *KochFr* 76; bo kto ták żyie łż łá łránione łumnienie/ łá ktorem łoiażń gryść łerce łego łułi/ ten łie w łolnołci łełł *GórnRozm* A3.

Szereg: »gryźć a frasować« (1): Stoi też zalię nád tobą nędzne funnienie twoie gryząc cie á fráfuiąc cie *RejPos* 196v.

a. *Dokuczać; celowo dogryzać (4)* : Ach przyiaćielci/ niehcąc grizie nie powoli. *GosłCast* 29.

gryźć kogo, co (3): Skażcá y łzpiég/ gryzie mię ciężko/ gryzie/ boli *GosłCast* 61. *Cf Zwrot.*

Zwrot: »[komu] głowę gryźć« (1): A przeto lepyeyci łnadź vbogą myec/ s kthorąby w łtáteczności myefzkał/ niż bogatą kthoraćby głowę gryzła. *GliczKsiąż* Qv.

Synonimy: **1.** *głodać, jeść; 2. kęsać, szczypać; 4. ciężyc, cisnąć, dodziwać, dogrzewać, dojąc, dojechać, dojeżdżać, dojmować, dokuczać, dokurczyć, dokurzyć, dolec, dolegać, dołomić, donagłać, dopiekać, dotykać, dożegać, dręczyć, gnębić, męczyć, pobudzać, popuszcząć, przypiekać, przypierać, trapić, trestać, uciskać.*

Formacje współrdzenne: *dogryźć, ogryźć, podgryźć, pogryźć, przegryźć, przygryźć, przygryźć się, rozgryźć, ugryźć, wygrzyźć, zagryźć, zgryźć; odgryzać, ogryzać, podgryzać, przegryzać, przygryzać, przygryzać się, rozgryzać, wygrzyzać; przegryznąć, przygryznąć, rozgryznąć, zagryznąć; ogryzować, przegryzować, ugryzować; przegryzawać, rozgryzawać.*

Cf **GRYZĄCY, GRYZIENIE, GRYZION**

ZCh